

'DE STEM VAN DE MARINE IN DE MINISTERRAAD'

Schout-bij-nacht H.C.W. Moorman als staatssecretaris van Marine in het kabinet-Drees-Van Schaik, 1949-1951

J.W.L. Brouwer

Inleiding

Ten tijde van het kabinet-Drees-Van Schaik raakte de Koninklijke Marine in zwaar weer verzeild. Het kabinet streefde er naar op korte termijn een einde te maken aan de zelfstandige positie van het departement van Marine door de oprichting van één ministerie van landsverdediging. Bovendien wilde de meerderheid van de ministerraad drastische bezuinigingen op de marine-begroting doorvoeren, ten gunste van de opbouw van land- en luchtmacht in het nieuwe westers militaire bondgenootschap.

Tegen deze achtergrond was het voor de marine van het grootste belang weer een eigen stem in de ministerraad te krijgen. Na het aftreden van J.J.A. Schagen van Leeuwen, in november 1947, was er geen afzonderlijke minister van Marine meer benoemd. Daar de terugkeer van een dergelijke bewindsman onwaarschijnlijk was, moest de marine zijn kaarten zetten op het fenomeen van staatssecretaris dat met de grondwetswijziging van 1948 zijn intrede in de politiek zou doen. Met ingang van 1 mei 1949 werd schout-bij-nacht H.C.W. Moorman aangesteld als staatssecretaris voor Marine.

In dit opstel zal worden onderzocht of Moorman inderdaad in de ministerraad en in het parlement de belangen van de marine heeft kunnen verdedigen. Een dergelijk onderzoek is vooral van belang omdat het licht werpt op de indertijd gevoerde discussie over opzet en taak van de Nederlandse krijgsmacht en vooral over de plaats die de marine daarin zou hebben. De uitkomst van deze fundamentele discussie is van grote betekenis geweest voor het Nederlands defensiebeleid in de jaren vijftig en zestig. Aan dit debat is nog nauwelijks aandacht gegeven, laat staan dat de benarde positie van de marine erin belicht werd. Hoewel Moorman tot 1959 staatssecretaris zou blijven, bepaal ik mij hier tot de periode 1949-1951, de jaren waarin het kabinet streefde naar een forse beperking van de defensielasten. De regeringsverklaring van maart 1951 stelde het parlement op de hoogte van het kabinetsbesluit van eind januari/begin februari om het defensiebudget voor langere tijd op een hoog niveau vast te stellen. Vanaf dat moment was de toekomst van de Koninklijke Marine veilig gesteld.

Om Moormans optreden te kunnen beoordelen moet eerst worden ingegaan op twee kwesties die bij zijn benoeming een rol speelden. Allereerst het probleem van de fusie der beide departementen: de aanstelling van een of meer staatssecretarissen nam daarin een belangrijke plaats. Ten tweede was er het de-

bat over positie en functioneren van een staatssecretaris in het algemeen. Het nieuwe ambt werd beschouwd als een 'grondwettelijk experiment', vooral inzake de taakstelling van de staatssecretaris en zijn relatie tot de minister. Het is mijn stelling dat Moorman uitstekend gebruik gemaakt heeft van de ruimte die de experimentele fase van het ambt hem bood om de belangen van de marine veilig te stellen.

Fusie van de departementen en aanstelling van staatssecretarissen

De opheffing van het departement van Marine?

Gedurende de oorlog was het ministerie van Defensie gesplitst in twee afzonderlijke ministeries voor Oorlog en Marine. De regering in ballingschap besloot evenwel dat beide departementen op termijn weer samengevoegd zouden worden ten behoeve van coördinatie van internationale betrekkingen, aankoopbeleid, personeelsbeleid en dergelijke.¹ Hoewel na de bevrijding de discussie werd voortgezet over de wenselijkheid van de samenvoeging van beide departementen in één ministerie van landsverdediging, belette de inspanning in Indonesië enigerlei begin van uitvoering. Wel kwam er een personele unie tot stand. Na het aftreden van Schagen van Leeuwen in 1947, werd minister van Oorlog, A.H.J.C. Fiévez, ad interim minister van Marine. Het kabinet Drees nam die formule aanvankelijk over: W.F. Schokking (CHU) was tevens minister van Marine a.i.

Het kabinet-Drees-Van Schaik had de fusie van beide departementen op zijn verlanglijstje staan. In het debat over de regeringsverklaring in augustus 1948, stelde Drees dat een verantwoorde afweging van de behoeften van de defensie en daardoor 'een billijke, redelijke en efficiënte' verdeling van het budget, slechts mogelijk was als de verantwoordelijkheid daarvoor in één hand werd gelegd. De coördinatie van de internationale samenwerking was een tweede argument voor de vereniging van beide departementen: andere staten werden eveneens door één minister vertegenwoordigd.²

KVP en PvdA steunden het kabinet in de Kamer in zijn streven. Maar vooral vanuit vlootkringen werd bezwaar gemaakt tegen de fusieplannen. Een zelfstandig ministerie van Marine werd daar essentieel geacht, gelet op de specifieke problemen van de oorlogvoering ter zee. Voorts zou efficiënte internationale samenwerking zeer wel mogelijk zijn, zonder de politieke leiding over de krijgsmacht op dezelfde wijze te organiseren als bij de bondgenoten. Bovendien zou een fusie zeker niet besparend werken. Integendeel, de eerste jaren zouden

¹ L. de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog IX, Londen* ('s-Gravenhage 1969) p. 208.

² HTK 1948, Buitengewone zitting, p. 69-70.

zelfs zeer kostbaar zijn.³ Deze opvattingen vonden in politieke kringen gehoor bij de VVD en de kleinere confessionele partijen. Vooral H.W. Tilanus (CHU) maakte zich sterk voor de terugkeer van de zelfstandige minister van Marine.⁴

Ondanks de brede politieke steun van KVP en PvdA, kon de fusie geen doorgang vinden. De organisatorische problemen op het departement van Oorlog, eerst in verband met de inspanning in Indonesië en later als gevolg van de overschakeling naar bondgenootschappelijke samenwerking, waren daarvoor te groot. De chaos op Oorlog stond in schrille tegenstelling tot het goed functionerende departement van Marine. Deze situatie werkte sterk in het voordeel van de verdedigers van een zelfstandig departement van Marine.

Hoewel Schokking bleef vasthouden aan een fusie op termijn, moest hij reeds in mei 1949 aan de Eerste Kamer melden dat de samenvoeging 'wil zij effectief zijn en geen grote administratieve moeilijkheden oproepen', niet zonder meer kon worden voltrokken.⁵ De minister waarschuwde ervoor dat een onvoldoende voorbereiding een chaos zou veroorzaken en beriep zich op het feit dat de departementen overbelast waren door de liquidatie van de achterstand, opgelopen tijdens de oorlog en door de inspanningen in Indonesië.⁶ Op dat moment mikte Schokking nog op een fusie in de loop van 1950, maar uiteindelijk moest hij ook dit perspectief laten varen.⁷

De fusie zou pas in 1959 tot stand komen. Tot die tijd functioneerde de defensietop voor een belangrijk gedeelte in het kader van de beslissingen die medio 1949 genomen werden. Hoewel de samenvoeging van de departementen op het verlanglijstje van het kabinet bleef staan, werd op 1 mei 1949 de zelfstandigheid van het departement van Marine in feite bevestigd. Schokking werd officieel benoemd tot minister van Marine. Ter ondersteuning van de minister werden tegelijkertijd twee staatssecretarissen aangesteld: één voor Marine en één voor Oorlog.⁸ Ook al was door de personele unie de, door de

³ J.A. Janssen, 'De opheffing van het ministerie van Marine (1959)' in: *Tussen vloot en politiek. Een eeuw marinestaf, 1886-1986* (Amsterdam 1986) p. 218-219; S.D. Duyverman, 'Fusie van de militaire departementen', *Marineblad* 59 (1949) p. 703-736.

⁴ *HTK* 1948, Buitengewone zitting, p. 46.

⁵ In de MvT op de eerste begroting voor 1950 sprak hij van de noodzaak van samenhang en samenwerking der verschillende onderdelen van de krijgsmacht: 'Dat mede daardoor de weg zal kunnen worden gevonden om in 1950 te geraken tot één departement van Rijksverdediging, acht de ondergetekende een aanwijsbaar voordeel.' (*HTK*1949-1950, Bijl. A, 1400-VIII-A, Rijksbegroting voor het departement van Oorlog voor het dienstjaar 1950, nr. 2, MvT, p. 7) Zie voorts: *HEK* 1948-1949, Bijl. A, 1000-VIII-A, Rijksbegroting voor het departement van Oorlog voor het dienstjaar 1949, MvA, p. 15.

⁶ *HEK* 1948-1949, p. 561.

⁷ De Kamer nam Schokking zijn aarzelingen bijzonder kwalijk. 'Zet de minister zijn plan nu door of niet?', vroeg KVP-woordvoerder Fens zich in september 1950 af bij de behandeling van de defensiebegrotingen voor 1950. (*HTK* 1949-1950, p. 2441) Het geschipper rond de samenvoeging van beide departementen zou een van de redenen zijn waarom het parlement in de zomer van 1950 meer en meer zijn vertrouwen in de minister verloor.

⁸ De veranderingen in de defensietop - politiek en militair - werden aangekondigd in de MvA aan de Eerste Kamer. (*HEK* 1948-1949, Bijl. A, 1000-A, MvA, p. 15) De aanstelling van

marine gewenste, terugkeer van een eigen minister van de baan, de marine kreeg haar eigen, onafhankelijke vertegenwoordiger in de persoon van de staatssecretaris van Marine.

De aanstelling van een staatssecretaris voor Marine

De opvattingen die in vlootkringen bestonden over het vraagstuk van de organisatie van de defensietop werden onder meer tot uitdrukking gebracht in de parlementaire Defensiecommissie. In dit orgaan brachten secretaris-generaal van Marine, J.J. van Houten, en de chef van de marinestaf, vice-admiraal E.J. van Holthe, regelmatig adviezen over beleidszaken uit. In augustus en september 1948 boog de commissie zich over de kwestie van de toekomstige leiding van het defensieapparaat.

De Defensiecommissie was in meerderheid voor de vorming van één departement van landsverdediging, waarbinnen de minister zou worden bijgestaan door drie staatssecretarissen voor de drie krijgsmachtdelen. Alleen A.B. Roosjen (ARP) en Tilanus stemden hiertegen. Tilanus pleitte voor de terugkeer van een afzonderlijke minister van Marine. De instelling van staatssecretarissen wees hij principieel, vanwege staatsrechtelijke bezwaren, van de hand.⁹ Roosjen steunde het voorstel van Van Houten voor de instelling van vier ministers van Defensie: één coördinerende minister van landsverdediging naast drie ministers voor de verschillende onderdelen van de krijgsmacht.¹⁰ Het was evenwel duidelijk dat een dergelijke constructie politiek volstrekt onhaalbaar was. De marine was dus gedwongen te erkennen dat er geen afzonderlijke minister meer zou zijn om de vlootbelangen te behartigen. Toch werd het noodzakelijk geacht 'dat in de ministerraad de stem van de marine wordt gehoord.'¹¹ De aanstelling van een staatssecretaris was in deze situatie het enige alternatief. Aldus Van Holthe: 'Het geeft echter enige geruststelling, te vernemen, dat bij de instelling van een dergelijk instituut de Koninklijke Marine toch een zekere zelfstandigheid zal behouden.'¹²

De staatssecretaris zou volgens de marinevertegenwoordigers uit de gelederen van de marine afkomstig moeten zijn, maar eerder een politieke dan een militaire taak hebben. Hij zou voor een belangrijk deel de plaats moeten innemen van de minister: zowel aan het hoofd van het departement (de secretaris-generaal zou hem moeten beschouwen als zijn 'minister'), als in de ministerraad

staatssecretarissen verklaarde de minister aldus: 'De omvang van deze taak (het in één persoon verenigd houden van de leiding van Oorlog en Marine, *JWB*) vraagt echter (...) op de duur om enige bijzondere voorzieningen. Daarom is hij voornemens zich (...) te laten bijstaan door twee staatssecretarissen.' (*Ibidem*)

⁹ Archief ministerie van Defensie, Notulen Defensiecommissie, 2 sept. 1948.

¹⁰ *Ibidem*, 19 aug. 1948.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*, 2 sept. 1948.

waar hij de 'maritieme visie' zou moeten belichten. Daarbij zou hij belangrijke bevoegdheden moeten krijgen ten aanzien van het budget van zijn departement. Aldus zou de minister armslag krijgen om zich te concentreren op 'de grote beleidsvragen', zoals Van Houten fijntjes opmerkte. Intussen waren de wensen van de marine duidelijk: het behoud van de zelfstandigheid en zo min mogelijk inmenging van buitenaf, laat staan integratie met andere onderdelen. Het is in dit verband interessant dat luitenant-generaal H.J. Kruls, chef staf van de landmacht, in de Defensiecommissie ernstige bezwaren maakte tegen de aanstelling van staatssecretarissen op Oorlog en Marine. Volgens hem zou het 'practischer' zijn als de drie chefs van staven grotere bevoegdheden zouden krijgen en rechtstreeks onder de minister kwamen te staan. Werkelijk onaanvaardbaar voor Kruls was dat de staatssecretaris van Oorlog een militair zou zijn.¹³ In zijn memoires stelt hij dat hij in de benoeming van een militaire staatssecretaris 'niets anders kon zien dan een (...) poging om een in de regering opgenomen tweede Chef Generale Staf te creëren, een soort tegenklaas.'¹⁴ Hier is geen plaats in te gaan op de organisatorische problemen binnen de landmacht, waarvan vooral de competentiegeschillen in de top Kruls zo beducht maakten voor een 'tegenklaas'. Ik wil er hier slechts op wijzen dat dergelijke hoogoplopende competentiegeschillen bij de marine niet voorkwamen, althans niet aan het daglicht traden, en dat de marinetop naar buiten toe als een gesloten formatie opereerde. De geloofwaardigheid en het prestige van goed functionerende organisatie werden hierdoor versterkt, hetgeen van groot belang zou blijken op het moment dat niet alleen de zelfstandigheid van de marine op het spel stond, maar ook een aanzienlijk deel van de vlootplannen door bezuinigingen bedreigd werd. Het eerste gevaar leek in mei 1949 voorlopig afgewend door de opschorting van de fusie en de benoeming van een staatssecretaris voor Marine. Die staatssecretaris moest nu zijn waarde gaan bewijzen in de strijd binnen het kabinet over de mogelijke bezuinigingen op de vloot. Of hij de statuut zou krijgen die de marine voor ogen stond, hing af van de uitkomst van het debat, dat in 1948-1949 gevoerd werd over de inhoud van de nieuwe functie van staatssecretaris.

Het debat over de taak van de staatssecretaris

Sinds de grondwetswijziging van 1948 kon de Kroon voor een departement één of meer staatssecretarissen benoemen. Het instituut van staatssecretaris was vooral in het leven geroepen om de taak van de ministers te verlichten. De aan de nieuwe gezagsdrager op te dragen taak werd bepaald door de minister, niet door de Kroon. Hij trad op in plaats van de minister 'in alle gevallen, waarin de minister, hoofd van het departement zulks nodig acht en met inachtneming van

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ H.J. Kruls, *Generaal in Nederland* (Bussum 1975) p. 191.

diens aanwijzingen.' Aan de beraadslagingen van de ministerraad nam hij slechts deel, wanneer hij daartoe werd uitgenodigd. Hij zou geen stem in de raad hebben. De staatssecretaris kreeg wel een eigen politieke verantwoordelijkheid. Weliswaar was deze 'onverminderd de verantwoordelijkheid van de minister', maar hij mocht op dezelfde voet als de minister met de Staten-Generaal verkeren en hij was bevoegd besluiten die op zijn terrein lagen te contrasigneren.¹⁵

Tijdens de behandeling van het wetsontwerp in het parlement werd een 'zekere innerlijke tegenstrijdigheid' in de omschrijving van de bevoegdheden gesignaleerd. Enerzijds was de staatssecretaris dus aan de aanwijzingen van zijn minister gebonden. Anderzijds echter konden de Staten-Generaal hem zelfstandig voor zijn beleid ter verantwoording roepen. Doch hoe kon de staatssecretaris zelfstandig aan de Staten-Generaal verantwoordelijk zijn als hij *onder* de minister geplaatst was? Hoe kon parlementaire kritiek uitsluitend hem en niet (mede) de uiteindelijk verantwoordelijke minister treffen?¹⁶

In januari 1949 werd de eerste staatssecretaris (op Economische Zaken) aangesteld. In mei volgde de benoeming van Moorman op Marine en W.H. Fockema Andreae (VVD) op Oorlog. Een deel van het begrotingsdebat voor Oorlog en Marine in de Eerste Kamer in mei 1949 was daarom ook gewijd aan hun benoeming. Vanwege de nieuwheid van het ambt van staatssecretaris betrof een deel van deze discussie dan ook meer algemene aspecten als de taken en bevoegdheden van deze gezagdrager. Naar aanleiding van opmerkingen over de verhouding tussen minister en staatssecretaris antwoordde Schokking dat de 'praktijk en de conventie' zouden leren hoe die zou worden uitgewerkt: 'Het instituut is op het ogenblik in groei, in ontwikkeling. De onderlinge verhouding van de verantwoordelijkheid van de staatssecretaris en van de minister zal nu eens op deze wijze, dan weer op die tot uiting komen.'¹⁷

De praktijk van dit 'experiment'¹⁸ zou later uitwijzen dat de positie van de staatssecretaris afhangt allereerst van de persoonlijkheid van de minister. Onder de ene bewindsman krijgt de staatssecretaris een veel grotere armslag en meer feitelijke bevoegdheid, dan onder de andere.¹⁹ Zijn bewegingsvrijheid hangt tevens af van de taakstelling. In zijn dissertatie uit 1961 over het ambt van staatssecretaris onderkent W.A. van den Berg verschillende vormen van taakverdeling. Een staatssecretaris kon het dagelijks beleid op het departement opgedragen krijgen en dus als een soort onderminister optreden. Of hij kon

¹⁵ J.M. Kan, 'De staatsrechtelijke positie van de staatssecretaris', *Bestuurswetenschappen* 5 (1951) p. 129-134.

¹⁶ *Ibidem*, p. 134. Dit was bijvoorbeeld de reden voor Tilanus' bezwaren tegen de invoering van staatssecretarissen.

¹⁷ *HTK* 1949-1950, p. 2507.

¹⁸ Zoals Oud het noemde. (*HTK* 1949-1950, p. 2505)

¹⁹ C.W. Van der Pot en A.M. Donner, *Handboek van het Nederlandse staatsrecht* (11e druk; Zwolle 1983) p. 334.

belast worden met bepaalde aspecten van het departementale werk of met een bepaalde sector.²⁰ Fockema Andreae's taakstelling behoorde tot de laatste categorie. Hij kreeg als werkterrein 'aangelegenheden betreffende organisatie, materieelpolitiek, efficiëncy en coördinatie.' Moormans taakomschrijving was daarentegen veel minder gedetailleerd. Schokking stelde dat deze hem 'voor wat betreft het Ministerie van Marine (zou) (...) bijstaan.'²¹ In de praktijk werd Moorman belast met de dagelijkse leiding van het departement. Hij was dan ook het eerste voorbeeld van een staatssecretaris als 'onderminister'. Verschillende senatoren constateerden terecht dat de positie van Moorman veel meer omvatte dan die van Fockema Andreae. Volgens H.F.M. baron Van Voorst tot Voorst (KVP) zou daardoor de vat van de minister op het departement van Marine geringer zijn.²² Intussen stelden de senatoren niet de vraag waarom de staatssecretaris van Marine zo'n uitgebreide verantwoordelijkheid kreeg. De taakstelling betekende immers, zoals Van Voorst min of meer suggereerde, dat de zelfstandigheid van de marine gehandhaafd zou blijven. Alleen de katholieke woordvoerder koppelde aan deze constatering een pleidooi voor de instelling van één ministerie van Landsverdediging. Over het hoe en waarom van de taakverdeling tussen de staatssecretarissen zwijgen de notulen van de ministerraad. In elk geval is duidelijk dat zij een stap terug was ten opzichte van het door het kabinet gestelde doel van fusie. Duidelijk is ook dat de bevoegdheden van Moorman geheel voldeden aan de wensen van de marine. Niet alleen was de opheffing van het departement voorkomen, het was ook gelukt het beheer van dat departement in handen te geven van een bewindsman met ruime bevoegdheden, die bovendien uit de eigen gelederen afkomstig was. Of Moorman gebruik zou kunnen maken van het 'experiment' en of hij aan de verwachtingen van zijn voormalige collega's zou voldoen, zal hierna blijken.

Het debat over de positie van de marine en de Nederlandse bijdrage aan de bondgenootschappelijke defensie

Op het moment dat Moorman als staatssecretaris aantrad, was in de ministerraad en het parlement het debat over de toekomst van de Nederlandse krijgsmacht in volle gang. Met het einde van de militaire inspanning in Indonesië in zicht, kon eindelijk aandacht besteed worden aan de bijdrage die

²⁰ W.A. van den Berg, *De staatssecretaris* (Rotterdam 1961) p. 129.

²¹ HEK 1948-1949, Bijl. A, 1000-VIII-A, MvA, p. 15.

²² HEK 1948-1949, p. 550. Schokking ontkende dat er een verschil bestond tussen de posities van beide staatssecretarissen: 'Die posities zijn overeenstemmend, al zullen de werkzaamheden "in alle gevallen waar de minister het nodig oordeelt" ook divergentie toelaten.' (*Ibidem*, p. 561)

Nederland aan de bondgenootschappelijke defensie zou leveren.²³ Voor het kabinet was het defensieplan dat de opperbevelhebber van de Westerse Unie (WU), veldmaarschalk B. Montgomery, in januari 1949 ontvouwde, het startsein voor de discussie. Belangrijk was de vraag of Nederland náást dat bondgenootschap ook andere belangen moest verdedigen. Zo ja, dan was een sterke vloot nodig. Gezien de militaire superioriteit van de Sovjet-Unie te land, sprak het echter vanzelf dat in elk geval de land- en luchtmacht versterkt moesten worden. Maar de financiering daarvan dreigde ten koste te gaan van de opbouw van de vloot. Van de zijde van WU en NAVO bestond een uitgesproken voorkeur voor een Nederlandse bijdrage die slechts zou bestaan uit land- en luchtmacht. De maritieme taken van het bondgenootschap zouden gemakkelijk alleen door de grote Amerikaanse en Britse vloeten kunnen worden vervuld. De toekomst van de marine was derhalve een centraal thema in het debat over de opbouw van de Nederlandse krijgsmacht. De discussie werd in drie gremia gevoerd: de marineleiding, het parlement en de ministerraad.

De marineleiding streefde reeds gedurende de oorlog naar de bouw van drie tot vier smaldelen, eenheden gegroepeerd rond een vliegdekmoederschip. Een dergelijke 'harmonische' vloot zou de positie van Nederland als zeevarende imperiale mogendheid garanderen. Het vlootplan moest Nederland een volwaardige stem verzekeren in de marinetop van de NAVO, waardoor voorkomen zou worden dat de bondgenoten willekeurig omsprongen met de Nederlandse (maritieme) belangen, zoals dat in en vlak na de Tweede Wereldoorlog het geval was geweest. Het drie-smaldelenplan dat in 1946 door de minister van Marine werd overgenomen, bleek reeds in 1946-1947 zowel financieel als materieel en personeel volstrekt onhaalbaar. Intussen was wel reeds begonnen met de bouw van twee kruisers. In 1948 werd een vliegkampschip, de 'Karel Doorman', aangekocht. Naast het financiële argument, konden echter ook militair-strategische bezwaren worden aangevoerd tegen de prestigieuze marineplannen. Niet alleen de krachtsverhoudingen tussen Oost en West, doch ook de op handen zijnde dekolonisatie van Indonesië leek het bestaansrecht van een sterke Nederlandse vloot in twijfel te trekken. Vóór 1940 was traditiegetrouw een groot deel van de vloot in de Oost gestationeerd. Bij gelijkblijvend beleid zouden in de toekomst in principe zes van de tien schepen worden afgevoerd. De marine-historicus J.J.A. Wijn signaleert dat de nieuwe plannen van de marine daarom sterk in het licht stonden van 'plaatsvervangend emplooi voor de vloot'. Wijn wijst met name op de 'opwaardering' van West-Indië. Ook Nieuw-Guinea begon een andere rol in de beleidsplannen te spelen.²⁴

²³ Met het pact van Brussel uit maart 1948 werd de Westerse Unie opgericht, in april 1949 werd het Noordatlantisch Verdrag getekend.

²⁴ J.J.A. Wijn, 'Marinestaf, scheepsbouw en vlootplannen' in: *Tussen vloot en politiek*, p. 155-156.

Ondanks deze bezwaren bestond in het parlement een ruime meerderheid voor een sterke vloot. De KVP, de VVD en de kleinere confessionele partijen benadrukten dat de marine niet mocht worden verwaarloosd. Een sterke vloot was volgens hen onontbeerlijk. Prestige-overwegingen speelden daarbij een belangrijke rol: de Nederlandse zelfstandigheid en de 'maritieme traditie' waren zwaarwegende argumenten in hun verantwoording. De vloot was noodzakelijk om de nationale belangen *buiten* het NAVO-gebied te behartigen: bescherming van de koopvaardijvloot en de verdediging van Nieuw-Guinea, Suriname, de Antillen en, in het kader van de Nederlands-Indonesische Unie, van Indonesië. Tenslotte zou de Koninklijke Marine een belangrijke bijdrage aan de NAVO kunnen leveren - immers: 'De bondgenootschappelijke vloot kan niet groot genoeg zijn.' Vooral de VVD en de kleinere confessionele partijen stelden dat een krachtige defensie belangrijker was dan een sluitende begroting.

De PvdA daarentegen wilde de vloot fors beperken.²⁵ De socialisten pleitten voor een volledige integratie van de Nederlandse krijgsmacht in het bondgenootschap. Gezien de behoeften van de geallieerde defensie zou in de Nederlandse bijdrage prioriteit gegeven moeten worden aan land- en luchtmacht. Financiële overwegingen speelden hierbij een rol: in de ogen van de PvdA was een goed sociaal-economisch beleid minstens even belangrijk voor de weerbaarheid van het land, als een sterke defensie. De marine zou zich moeten toelagen op de onderzeebootbestrijding en het mijnenvlegen. De socialisten achtten het onmogelijk dat buiten het NAVO-gebied 'specifiek Nederlandse belangen' behartigd konden worden.²⁶

Bestond in het parlement dus een meerderheid die de marine gunstig gezind was, Moorman zou het het moeilijkst krijgen in de ministerraad. Daar bestond namelijk vrijwel unanimitieit voor het geven van prioriteit aan de opbouw van land- en luchtmacht. Sommige ministers voerden principiële argumenten aan tegen de grootse plannen van de marineleiding. Zoals E.M.J.A. Sassen (KVP), minister van Overzeese Gebiedsdelen, die meende dat Nederland geen behoefte had aan een strategische vloot zoals de marine zich wenste, maar aan een tactische zeemacht, waarvoor alleen klein materieel nodig zou zijn.²⁷ Maar het waren hoofdzakelijk budgettaire overwegingen die in het kabinet de meningsvorming bepaalden. In de ogen van de meeste ministers bood de begroting geen ruimte meer voor de afbouw en het onderhoud van de grote oppervlakte-schepen. Vergeleken met België, dat op dat moment ongeveer 7% van zijn begroting aan defensie uitgaf, was het militair aandeel in de Nederlandse rijksuitgaven schrikbarend hoog: 25 à 28%. Voor een deel was deze situatie het gevolg van de militaire inspanning in Indonesië, maar

²⁵ De CPN blijft hier buiten beschouwing. De communisten plaatsten zich door hun extreme positie in wezen buiten het debat over de toekomst van de Nederlandse krijgsmacht.

²⁶ J.W.L. Brouwer, 'De PvdA en de militaire taakverdeling in Westerse Unie en NAVO, 1948-1951', *Politieke Opstellen* 8 (1988) p. 41-56.

²⁷ ARA, Notulen MR, inv. nr. 2.02.05, doosnr. 392, 21 jan. 1949.

gevreesd werd dat ook na afloop van de verplichtingen in de Oost de defensielasten hoog zouden blijven. Vooral onder druk van minister van Financiën P. Lieftinck (PvdA) werd daarom sedert begin 1949 gestreefd naar de vastlegging van een 'plafond' voor de defensieuitgaven voor 1950 en daarna. De minister stelde voor een bedrag van 750 à 800 miljoen te verdelen over de drie krijgsmachtdelen, waarbij de land- en luchtmacht prioriteit zouden hebben. Het kabinet zag zich in deze opvatting gesteund door het hoofdkwartier van de WU. De Nederlandse bijdrage in Montgomery's defensieplan voor de WU, uit januari 1949, bestond voornamelijk uit land- en luchtmacht. Ook in de eerste plannen van de NAVO werd aan de Koninklijke Marine slechts een beperkte taak toegekend: mijnenvegen en havenbescherming.

Van de ministers verzette alleen Schokking zich hiertegen. Doch de positie in het kabinet van de bewindsman van Oorlog en Marine was bijzonder zwak. Vanaf het begin kon hij zich nauwelijks verweren tegen de dominante minister van Financiën. Ook in de discussie over de totstandkoming van de bijdrage aan de WU-defensie moest hij herhaaldelijk het onderspit delven. Zo had hij nauwelijks argumenten om de indruk te bestrijden dat de uitvoering van de plannen der chefs van staven veel verder gingen dan Montgomery gevraagd had en dus aanzienlijke uitgaven eisten 'die grotendeels onnuttig genoemd moeten worden.'²⁸ Schokking kon bij zijn collega's evenmin de indruk wegnemen dat vooral de landmacht schrikbarend inefficiënt beheerd werd. In 1949 was er een groot schandaal in Indonesië geweest waar buiten medeweten van het opperbevel grote hoeveelheden wapens in depots aanwezig bleken te zijn, wapens waarvoor de Nederlandse regering het Engelse wapenembargo had moeten omzeilen. In juni 1950 zou de ministerraad worden opgeschrikt door de ontdekking dat de voor Oorlog ingediende begroting voor ongeveer 20% (= f 100 miljoen) verminderd kon worden!²⁹ Tel hierbij de voortdurende organisatorische problemen op het departement van Oorlog en in de top van de landmacht, en het is duidelijk dat Schokking's positie in het kabinet zwak was. En dat juist in de periode dat belangrijke beslissingen genomen moesten worden.

De verdediging van het marinebeleid in de ministerraad zou grotendeels op de schouders van de nieuwe staatssecretaris rusten. Overigens dient er hier op gewezen te worden dat de marine in 1948-1949 bepaald sterk stond, ook al had zij in het kabinet geen krachtige woordvoerder. Het prestige dat zij na de bevrijding in Nederland had verworven was aanzienlijk; de talrijke lofuitingen in parlement en pers over de in de oorlog geboekte resultaten illustreerden dat. De invloed van het departement op het regeringsbeleid is op twee punten duidelijk aan te geven. Allereerst het feit dat in mei 1949 een staatssecretaris uit eigen gelederen, met uitgebreide bevoegdheden werd benoemd. Het tweede

²⁸ Aldus Drees, *ibidem*, 24 jan. 1949.

²⁹ *Ibidem*, doosnr. 394, 5 juni 1950.

voorbeeld dateert uit oktober 1948. Toen ging de ministerraad akkoord met een aanzienlijke personeelsuitbreiding van de marine. Het departement had daar om gevraagd om aan de taken in Indonesië te kunnen voldoen. Gedurende de vier (!) zittingen van het kabinet waarop deze kwestie werd besproken, slaagde Schokking er niet in zijn collega's te overtuigen van de noodzaak daarvan (gezien het grote tekort aan mankracht elders en de ogenschijnlijk grote personeelssterkte van de marine in Europa). Uiteindelijk werd toch aan de wensen van de marine tegemoet gekomen.³⁰

Vice-admiraal H.C.W. Moorman als staatssecretaris

H.C.W. Moorman werd in 1899 geboren. Na zijn eindexamen (op het kleinseminarie Rolduc) meldde hij zich aan bij het Koninklijk Instituut voor de Marine. In 1919 werd hij benoemd tot luitenant-ter-zee derde klasse. Hierna werkte hij in verschillende diensten van de marine zowel in Nederland als in Indië. De jaren 1942-1945 bracht hij door in Japanse krijgsgevangenschap. In 1947 volgde zijn bevordering tot schout-bij-nacht. Op het moment van zijn benoeming als staatssecretaris, was hij vlagofficier-personeel. Uit hoofde van die functie was hij in november 1948 opgetreden in de Defensiecommissie. Verdere bemoeienissen met de 'politiek' vóór 1949 zijn niet aantoonbaar. De rooms-katholieke Moorman was bij zijn aantreden in het kabinet-Drees geen lid van de KVP.³¹ Of hij later lid is geworden is niet bekend. Vermoedelijk wel, want de post van staatssecretaris werd steeds meer een politieke functie. Moormans aanstelling lijkt in elk geval grotendeels een marineaangelegenheid te zijn geweest, al uitte de PvdA haar teleurstelling dat er geen socialist op Defensie was benoemd.³²

Mij dunkt dat het belang van het optreden van Moorman als staatssecretaris op drie terreinen is aan te geven. Ter eerste werden onder zijn verantwoordelijkheid de vlootplannen van de marine teruggebracht tot redelijker proporties. Ten tweede slaagde hij er in korte tijd in het vertrouwen van het parlement te winnen. De populariteit die hij in de Staten-Generaal genoot zal zijn positie ongetwijfeld hebben versterkt op het derde terrein - in de ministerraad. Zoals we zullen zien was het dáár dat Moorman alle zeilen moest bijzetten om te voorkomen dat de marine, zoals hij zei, 'doodgemaakt' zou worden.³³

³⁰ *Ibidem*, doosnr. 391, 10, 11, 18 en 25 okt. 1948.

³¹ *Keesings Historisch Archief* 1949-1950, p. 8082.

³² De PvdA had gehoopt op het staatssecretariaat van Luchtmacht, waarvan in 1948-1949 sprake was geweest, doch dat om organisatorische redenen uiteindelijk niet werd ingevoerd.

³³ Ministerie van Algemene Zaken (MAZ), Notulen Raad Militaire Aangelegenheden van het Koninkrijk (Raad MAK), 8 mrt. 1950.

De voorgenomen benoeming van Moorman had in april 1949 in het kabinet nog enige bedenkingen opgeleverd. Gevreesd werd dat met een staatssecretaris afkomstig uit de marine het paard van Troje zou worden binnengehaald. Kon van hem gevraagd worden mee te werken aan de belangrijke bezuiniging op de marine die de ministerraad voor ogen stond? Schokking verdedigde zijn kandidaat door te stellen dat elke marinedeskundige bezwaar zou maken tegen beperking van de vloot, doch dat ten aanzien van de marineplannen nog veel onzekerheid bestond en van Moorman verwacht kon worden 'dat hij zal meewerken aan de coördinatie.'³⁴ Daags daarop sprak Drees met de kandidaat. De premier was onder de indruk van de kennis van zaken van Moorman, die bovendien oog had getoond 'voor de noodzakelijkheid om tot een efficiënte organisatie en tot besparingen te komen.' Moorman had het afstoten van de kruisers niet raadzaam geacht, maar meende dat besparingen gevonden zouden kunnen worden in het 'oprekken' van bouwprogramma's en eventueel in het tijdelijk 'opleggen' van de 'Karel Doorman'. Drees meende dat een besluit om de grote oppervlakteschepen van de hand te doen 'voor het ogenblik' niet opportuun was. Deze kwestie zou bij de benoeming van Moorman dan ook openge laten kunnen worden. Onder die voorwaarde verklaarde de ministerraad zich akkoord met de aanstelling van Moorman.³⁵

Meteen vanaf het begin toonde Moorman zich een realist. Hij was van mening dat er zo snel mogelijk een einde moest komen aan de grote discrepantie tussen de marineplannen en de politieke en financiële realiteit. Later zou hij zeggen dat het 'dwingend noodzakelijk' was geweest om tot een werkbasis te komen, 'omdat de toestand volkomen onoverzichtelijk dreigde te worden.'³⁶ Het jongste plan van de Marinestaf, uit juni 1948, ging uit van de bouw van twee smaldelen in tien jaar tijd. In 1958 zou men moeten beschikken over onder meer twee vliegekampschepen, twee kruisers, vierentwintig jagers en twaalf onderzeeboten. Op langere termijn werd nog steeds gemikt op de bouw van totaal vier smaldelen. De secretaris-generaal van Marine rekende uit dat deze vloot in plaats van de geschatte 300 à 400 miljoen, zeker 650 à 700 miljoen per jaar zou kosten!³⁷ Begin mei 1949 stelde Moorman in overleg met Lieftinck een begrotingsplafond vast op *f* 325 miljoen per jaar. In een memorandum aan de marineleiding vroeg hij een nieuw vlootplan op te stellen dat binnen de gestelde limiet zou blijven. Moorman suggereerde dat het eerste schip dat 'gemist' kon worden, het tweede vliegekampschip was. In augustus diende de

³⁴ ARA, Notulen MR, doosnr. 392, 11 april 1949.

³⁵ *Ibidem*, 14 april 1949.

³⁶ ARA, Stukken MR, doosnr. 455, Memorandum van Moorman aan de minister-president, 6 dec. 1949.

³⁷ Dat wil zeggen vrijwel het bedrag dat Lieftinck als begrotings-'plafond' wenste voor de *totale* defensieuitgaven! (Wijn, 'Vlootplannen', p. 151-153)

marinestaf een nieuw plan in, gericht op onder meer een vliegekampship, twee kruisers, twaalf jagers en acht onderzeeboten in 1955.³⁸ Het was dit plan dat uiteindelijk in de ministerraad ter discussie zou staan. We zullen zien dat Moorman het fel verdedigde. Doch ook intern hield hij de limiet nauwlettend in het oog. Reeds in augustus 1949 gaf hij de vlagofficier-materieel een veeg uit de pan omdat de bouwkosten van beide kruisers onverwacht bijna 50% gestegen waren. Moorman sprak van 'grof wanbeleid' en eiste dat de kosten op het oude niveau werden teruggebracht.³⁹ Het feit dat de staatssecretaris uit de eigen gelederen afkomstig was, verhoogde ongetwijfeld zijn overtuigingskracht in de marinetop.

Hoewel de ommekeer naar realistischer plannen in de marineleiding reeds vóór zijn aanstelling op gang was gekomen, is de conclusie gerechtvaardigd dat Moorman de marine uiteindelijk dwong de maritieme tering naar de politieke nering te zetten.

Moorman in het kabinet

Toch was de vloot die in 1949 op de tekentafel werd gelegd nog te kostbaar naar de mening van de ministerraad. Vooral de 'Karel Doorman' en de beide kruisers waren omstreden.

Het kabinet worstelde met het dilemma dat een doelmatige militaire inspanning verricht moest worden binnen een aanvaardbaar budget. Dat was slechts mogelijk indien er pijnlijke keuzes gemaakt werden ten aanzien van de verdeling van het budget over de drie delen van de krijgsmacht: landmacht, luchtmacht en marine.⁴⁰

De centrale figuur in dit debat was Lieftinck. Gesteund door Drees en J.R.M. van den Brink (KVP), hield hij gedurende bijna twee jaar (vanaf maart 1949 tot begin 1951) staande dat de defensieuitgaven beneden een bepaalde limiet dienden te blijven. Dat plafond was aanzienlijk lager dan de krijgsmachtdelen nodig meenden te hebben. Het door Schokking gevraagde bedrag van 1,1 miljard zou één-derde van de totale begroting beslaan. Aanvankelijk wenste Lieftinck niet meer dan 800 miljoen ter beschikking te stellen met een uitlooptermijn van nog eens 50 miljoen. Meer uitgeven was volgens hem onverantwoord. Alleen door op andere begrotingsposten te bezuinigen zouden extra bedragen verkregen kunnen worden.⁴¹ Hij weigerde het risico van toenemende inflatie te

³⁸ *Ibidem*, p.153-154.

³⁹ Centraal Archiefdepot Ministerie van Defensie, Archief staatssecretaris van Marine, voorlopig inventarisnummer 401, Moorman aan vlagofficier materieel, 9 aug. 1949.

⁴⁰ 'Het gaat er om een aanvaardbaar totaalbedrag voor de defensieuitgaven vast te stellen, waarbinnen een verdeling over de drie delen van de krijgsmacht zal moeten plaats hebben', aldus Drees. (MAZ, Raad MAK, 6 jan. 1950)

⁴¹ Vanaf augustus 1950 was Lieftinck bereid daar '10 à 15%' bovenop te doen, maar intussen waren ook de militaire verlangens aanzienlijk opgeschroefd (vooral voor de landmacht)

lopen. Ook Van den Brink schetste de gevaren van een te zware defensielast. Hij voorspelde een herinvoering van de distributie en het einde van de liberalisatiepolitiek. Maatregelen waarvoor hij de politieke verantwoordelijkheid niet wenste te nemen.⁴²

Lieftinck trachtte duidelijk te maken dat zijn 'plafond' ook militair gezien niet irreëel was. Hij rekende zijn collega's voor dat een efficiënter bedrijfsvoering, vooral in de landmacht, minstens 100 miljoen aan besparingen kon opleveren. Verder pleitte hij voor het maken van keuzes bij de opbouw van de defensie. Nederland kon in zijn ogen nooit drie krijgsmachtdelen tegelijk blijven verzorgen. Bovendien mocht de 'jas' in geen geval te ruim bemeten worden, omdat het op te bouwen apparaat ook op langere termijn de begroting zou blijven belasten. Het stopzetten van bepaalde programma's in latere jaren zou verspilling betekenen van eerder gedane uitgaven. Het was dus nu of nooit. Zelf was Lieftinck er overigens voorstander van dat de prioriteit kwam te liggen bij de luchtmacht en de marine, wapens die na een eventuele nederlaag konden worden geëvacueerd zodat Nederland de strijd van elders kon voortzetten. Hij moest echter toegeven dat een dergelijke stelling onverkoopbaar was aan de bevolking. Deze tactiek zou in feite ook betekend hebben dat Nederland uit de bondgenootschappelijke defensie trad.⁴³

Voor Drees was het zonneklaar dat hetgeen Nederland voor de defensie zou besteden, 'alleen zijn waarde ontleent aan wat dit in de gemeenschappelijke defensie betekent.' Nederland moest daarom een loyale partner in de WU en de NAVO zijn. Ook al was de marine dan 'beter georganiseerd' en waren de vlootplannen 'zakelijk meer verantwoord', Nederland moest toch in de eerste plaats voldoen aan zijn verplichtingen jegens het bondgenootschap en derhalve prioriteit geven aan land- en luchtmacht. Het afstoten van de 'Karel Doorman' en de kruisers zou een belangrijke besparing opleveren.⁴⁴ Drees benadrukte dat Nederland financieel dreigde vast te lopen en dat 'men dan moet laten voorgaan, datgene waartoe wij in verband met de WU verplicht zijn.'⁴⁵

In de ministerraad steunden alle ministers, behalve Schokking, dit standpunt voor een beperkt defensiebudget dat bereikt kon worden door efficiënter bedrijfsvoering in de landmacht en beperking van de marine.⁴⁶

Ondanks deze duidelijke stellingname werd het definitieve besluit erover telkens uitgesteld (maart 1949 - november 1950) om uiteindelijk begin 1951 te worden afgesteld. Voor een deel was dat te danken aan de opstelling van de

onder invloed van de toegenomen internationale spanningen na het uitbreken van de Korea-oorlog in mei.

⁴² ARA, Notulen MR, doosnr. 394, 2 mei 1950.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, doosnr. 392, 14 april 1949.

⁴⁶ Behalve voor het afstoten van de drie grote oppervlakteschepen pleitten sommige ministers ook voor beperkingen bij de uitrusting van de marinebasis in Den Helder, het opgaan van de Marine-Luchtvaart Dienst in de legerluchtmacht en opheffing van het korps mariniers.

staatssecretaris van Marine. Dat in de zomer van 1950 een patstelling in het kabinet ontstond ten aanzien van de defensiebegrotingen voor 1950 (!) en 1951, had echter ook andere oorzaken dan Moormans onvermoeibare strijd voor het behoud van de marineplannen. Het is noodzakelijk hier kort in te gaan op die andere factoren. Juist het gecompliceerde karakter van de situatie rond de opbouw van de defensie lijkt het mogelijk gemaakt te hebben dat Moorman zich - met zijn in feite zeer beperkte argumenten - staande kon houden.

Het grootste struikelblok bij het opstellen van het defensiebeleid was de chaotische toestand die er heerste op het departement van Oorlog en vooral in de landmacht. In het bestek van dit opstel is geen ruimte om nader in te gaan op de opeenstapeling van problemen op dit terrein in de jaren 1949-1950. De gebrekkige organisatie van de militaire top was een complicerende factor. Het chronisch tekort aan kader en het ontbreken van mobilisabele lichten dienstplichtigen werden veroorzaakt door de inspanning die sinds 1945 in Indonesië geleverd moest worden. Tot medio 1949 was het gehele apparaat gericht geweest op de strijd in Indonesië. Dienstplichtigen kregen een korte opleiding en werden daarna ingescheept. Het ontbrak eenvoudig aan kazernes, materiaal en opslagruimte om grote groepen militairen voor langere termijn te legeren of mobilisabel te houden. De uitrusting van de nieuwe divisies in Europa zou een kostbare zaak zijn en het bleef lange tijd onduidelijk wat de Amerikanen op dit gebied aan militaire hulp zouden leveren. Omgekeerd zou de oprichting van (meer) divisies een voorwaarde voor de Amerikaanse hulp blijken te zijn, waardoor de legerplannen weer gewijzigd moesten worden. De herhaalde herziening van de plannen voor de opbouw van de landmacht waren voor een deel gevolg van veranderde directieven uit de WU en de NAVO. (Als gevolg van de Korea-crisis werd besloten tot een versnelling van de geplande opbouw). Door al deze problemen werd de legerleiding zwaar gehinderd in de opstelling van zijn plannen. Deze konden in 1949 en 1950 slechts in globale schattingen worden gepresenteerd.⁴⁷ Hierdoor kwam Lieftincks 'plafonning' eigenlijk in het luchtledige te hangen. Zolang het landmachtaandeel in het budget onbekend bleef, konden voor luchtmacht en marine geen vaste bedragen worden vastgesteld, waardoor deze krijgsmachtdelen niet in staat waren om hun planning hierop af te stellen.⁴⁸ Was het temidden van alle onzekerheden verantwoord reeds op voorhand ingrijpende beslissingen te nemen voor de marine? Moorman speelde op kritieke momenten bijzonder handig in op deze situatie. Hij kon aantonen dat de marine zich in zijn plannen bijzonder beperkt had en de limiet van ongeveer 325 miljoen geaccepteerd had. Herhaalde malen wees hij erop dat de marine zijn aandeel in de bezuinigingen

⁴⁷ Bovendien stelde het kabinet beperkingen aan de militaire plannen. Het wees bijvoorbeeld een verlenging van de dienstplicht van 12 naar 24 maanden van de hand.

⁴⁸ De door Lieftinck voorgestelde verdeling - 450 miljoen voor landmacht, 150 voor luchtmacht en 250 voor de marine - was dan ook een slag in de lucht. (ARA, Notulen MR, doosnr. 394, 4 mei 1950)

reeds had gegeven, 'aangezien ruwweg gesproken het totaal onzer verplichtingen reeds tweemaal datgene zou vergen wat in de huidige plannen is opgenomen.' In die aanpassing van de plannen hadden financiële overwegingen vooropgestaan, niet militaire.⁴⁹

Een andere factor waar Moorman goed gebruik van maakte was de overtuiging van het voltallige kabinet dat in de landmacht op onaanvaardbare wijze met geld werd omgesprongen. De ministerraad zag zich in juni 1950 in deze overtuiging gesteund toen een 'efficiëncy'-onderzoek grove rekenfouten aantoonde in de begrotingsvoorstellen van het departement van Oorlog.⁵⁰ De verontwaardiging over deze inefficiëncy, alsmede het besef dat hier wellicht sprake was van het topje van de ijsberg, maakten elke begroting van Schokking bij voorbaat tot schietschijf. Intussen werd de positie van Moorman hierdoor aanmerkelijk versterkt. Hij kon zijn departement als buitengewoon efficiënt aanprijzen en zijn plannen als overzichtelijk en haalbaar. Bovendien kon hij de marine presenteren als 'het enig zichtbare defensieapparaat'.⁵¹

De argumenten van zuinigheid en efficiëncy speelden in december 1949 een belangrijke rol bij de eerste overwinning die Moorman in de ministerraad boekte. Tijdens de bijeenkomst van 28 december moest beslist worden over de ondertekening van de bouwcontracten voor zes torpedojagers. In mei daaraan voorafgaand was besloten deze beslissing tot eind december uit te stellen. Voor zover de notulen van de ministerraad ons toestaan het verloop van de discussie te volgen, was de stemming aan het begin van het debat tegen het verlenen van de bouwopdracht. Vooral Lieftinck en Drees zorgden voor de argumenten. Lieftinck pleitte ervoor af te wachten tot meer duidelijkheid bestond over hetgeen de VS op dit gebied aan militaire hulp zouden leveren. Drees wees erop dat de begroting van Marine beperkt diende te blijven. In dit verband bracht de premier ook weer de afschaffing van de kruisers ter sprake. Moorman betoogde evenwel dat de VS nooit de gevraagde jagers zouden leveren, omdat er in de VS zelf een groot tekort aan bestond. Washington zou slechts verouderd materiaal kunnen bieden. Neen: 'Als er bezuinigd moet worden, dan op andere onderdelen van het militaire apparaat.' Na het pleidooi van de staatssecretaris kwam de inefficiëntie van het departement van Oorlog ter sprake. De stemming in de raad veranderde, waarop Lieftinck zich bereid verklaarde medewerking aan de bouw van de jagers te verlenen, 'indien op de begroting van Oorlog een nog groter bedrag dan voor deze bouw wordt toegestaan, zal worden gekort.' Uiteindelijk gaf de ministerraad zijn fiat aan de ondertekening van de bouwopdracht.⁵² Daar een en ander toch ten koste dreigde te gaan van het beleid op het departement van Oorlog, is het opmerkelijk dat Schokking zijn staatssecretaris

⁴⁹ MAZ, Raad MAK, 21 okt. 1949, 6 jan. 1950, 8 mrt. 1950 en 31 aug. 1950.

⁵⁰ De begroting van Oorlog kon daardoor met 100 miljoen worden verlaagd! (ARA, Notulen MR, doosnr. 394, 5 juni 1950)

⁵¹ *Ibidem*, 4 mei 1950.

⁵² *Ibidem*, doosnr. 393, 28 dec. 1949.

zo de vrije hand liet in deze vergadering. Wellicht was dit tekenend voor de verhouding tussen Moorman en diens minister.

De discussie over de bouwopdracht voor de torpedojagers in het kabinet brengt ons op een derde belangrijke factor die in het defensiedebat een rol speelde, namelijk dat op bepaalde momenten het door Lieftinck gestelde begrotingsplafond een belangrijker doel was dan het maken van fundamentele keuzes over de opbouw van de krijgsmacht. Ook al hamerden vooral Drees en Lieftinck er voortdurend op dat het onverantwoord zou zijn de begrotingslimiet los te koppelen van de noodzaak van het maken van keuzes, toch bestond in de moeizame discussies steeds de neiging de limiet de hoogste prioriteit te geven. In mei 1950 ging de ministerraad in een 'proefstemming' zelfs akkoord met de vaststelling van de limiet op 850 miljoen.⁵³ In de behoefte aan enige duidelijkheid? Met het idee dat de keuzes daarmee vanzelf zouden komen? Hoe dat ook zij, telkens was de limiet de meetlat: bezuinigingen werden opgelegd in de vorm van vertraging van de programma's, bijvoorbeeld voor kazernebouw of, zoals we zagen, door het uitstellen van contracten, maar niet door principiële keuzes aangaande de verdeling van de middelen over de drie delen van de krijgsmacht. Fockema Andreae constateerde dan ook terecht dat dienaangaande teveel getracht werd de kool en de geit te sparen.⁵⁴

De belangrijkste factoren die ertoe bijdroegen dat het definitieve besluit om op de marine te bezuinigen, in de ministerraad telkens werd uitgesteld gaf ik hierboven. Een aantal andere argumenten speelde ook een rol. Allereerst het werkgelegenheidsaspect, waarvoor vooral Lieftinck en Van den Brink gevoelig waren. □ In mei 1950 verklaarde Van den Brink bijvoorbeeld dat gehele schrapping van de marineorders op dat ogenblik werkloosheid in verschillende ondernemingen ten gevolge zou hebben. Hij waarschuwde derhalve voor een 'drastische beperking in dit opzicht'.⁵⁵ Voorts was er het argument dat stopzetting van de bouw aan de kruisers bijzonder onvoordelig was, omdat er reeds veel kapitaal in gestopt was. Tenslotte was er tot einde 1949 in de ministerraad serieus sprake van een Nederlandse bijdrage aan de maritieme verdediging van Indonesië, waarbij dat laatste land een groot deel van de kosten zou dragen. Zo zou een groot deel van de toekomstige vloot lange tijd niet door Nederland zelf gefinancierd hoeven te worden.⁵⁶ Gedurende de Ronde Tafel Conferentie bleek dat Indonesië geen prijs stelde op een dergelijke bijdrage.

Hoewel het definitieve besluit van de ministerraad dus telkens werd uitgesteld, bleef de situatie ook voor Moorman onzeker. Zijn argumenten overtuigden de ministers niet volledig. In wezen waren Moormans argumenten bijzonder zwak. De plannen van de marine stonden in geen enkele verhouding tot de uit

⁵³ *Ibidem*, doosnr. 394, 4 mei 1950 (alleen Schokking en Stikker stemden hiertegen).

⁵⁴ *Ibidem*, 26 juni 1950.

⁵⁵ *Ibidem*, 4 mei 1950.

⁵⁶ *Ibidem*, doosnr. 393, 15 aug., 17 okt. en 24 okt. 1949.

het Atlantisch pact voortvloeiende verplichtingen. De marine had slechts een zeer beperkte taak in de bondgenootschappelijk defensie. Daarenboven was de beoogde vloot niet geschikt voor die taak. Zo legde Moorman uit dat Nederland slechts 48 van de door de WU gevraagde 102 mijnenvegers zou leveren. In ruil daarvoor zou (ongevraagd) de 'Karel Doorman' beschikbaar kunnen worden gesteld.⁵⁷

In de zomer van 1950 werd bovendien duidelijk dat het kabinet het keuze-probleem niet veel langer voor zich uit kon blijven schuiven. Vóór het begin van het nieuwe parlementaire jaar dienden de defensiebegrotingen voor 1950 in de Tweede Kamer behandeld te worden. Ook de grote Amerikaanse druk om, na het uitbreken van de Korea-oorlog, tot een verhoging van de defensie-inspanning te komen vereiste een spoedig antwoord. Uiteindelijk zouden de Amerikaanse eisen ten aanzien van de inspanning (Washington vroeg om een budget van 2 miljard!) de doorslag geven in het besluit van begin 1951 de uitgaven drastisch te verhogen. Anders liep Nederland het risico, niet in aanmerking te komen voor de uitgelofde substantiële militaire hulp. Maar in augustus 1950 werd dat laatste risico nog niet zo groot geacht en hield Lieftinck nog vast aan zijn begrotingsplafond. Aangezien wél vaststond dat de bijdrage van de landmacht moest voldoen aan de verplichtingen van de NAVO, was het gevaar voor de marine nog allerminst verdwenen. Bovendien wezen de bijeenkomsten van de NAVO-top uit dat het niet waarschijnlijk zou zijn dat de uitgaven aan de marine meegeteld zouden worden bij de Nederlandse bijdrage aan de gemeenschappelijke defensie.

Begin september wierp Moorman daarom zijn volle gewicht in de schaal om het kabinet tot een uitspraak over de vlootplannen te dwingen. Aanleiding was een uitspraak in de memorie van antwoord: 'Of bij versnelling van de opbouw van leger en luchtmacht sprake zal zijn van verzwakking van de vloot, kan thans nog niet worden overzien.'⁵⁸ Deze zin was buiten medeweten van Moorman in de memorie opgenomen. Ze ontleende haar gewicht aan het feit dat ze geen duidelijk antwoord gaf op de grote bezorgdheid in de Kamer, uitgesproken in het voorlopig verslag, over de verwaarlozing van de marine. Zonder vooroverleg met zijn minister, eiste Moorman op 6 september in een brief aan Drees, dat Schokking in de Defensiecommissie zou verklaren dat er geen sprake van zou zijn dat leger en luchtmacht zouden worden opgebouwd ten koste van de marine. Anders zou hij aftreden.

In de ministerraadsnotulen wordt slechts eenmaal, en bijzonder vaag, verwezen naar deze episode.⁵⁹ Moorman heeft echter in een brief uitgebreid verslag gedaan van de gebeurtenissen. Schokking 'zat vreselijk met het geval in' en was 'bereid om alles te doen om mij tegemoet te komen.' Volgens de minister was de

⁵⁷ *Ibidem*, 28 dec. 1949.

⁵⁸ HTK 1949-1950, Bijl. 1672-VIII-A, Rijksbegroting voor het departement van Oorlog voor het dienstjaar 1950, nr. 13, MvA, p. 24.

⁵⁹ ARA, Notulen MR, doosnr. 394, 13 nov. 1950.

gang van zaken te wijten geweest aan 'een noodlottige samenloop van omstandigheden.' Ook Drees bleek 'vreselijk geschrokken' van de brief van Moorman. Hij verklaarde dat hij het 'bepaald een ramp' zou vinden als Moorman zijn medewerking aan de regeringstaak zou onthouden. De premier stelde dat de woorden in de memorie uitsluitend bedoeld waren erop te wijzen 'dat mogelijk in de toekomst in verband met internationale besprekingen tot een bepaalde verdeling van de financiering der gemeenschappelijke defensieplannen zou moeten worden gekomen, hetgeen geenszins behoefde in te houden een verzwakking van de vloot.' Drees achtte een publieke verklaring terzake op zijn plaats. Moorman 'werd er bijna verlegen van.'⁶⁰ De volgende dag legde Schokking de gevraagde verklaring in de Defensiecommissie af. Hij stelde nadrukkelijk 'dat er geen kabinetsbesluit bestaat om leger en luchtmacht ten koste van de vloot uit te breiden.'⁶¹

Naar de redenen waarom Drees bakzeil haalde kan men slechts gissen. Vermoedelijk is de verklaring allereerst te vinden in de zwakke positie van Schokking. Medio 1949 bestond in ruime kring in Den Haag reeds de opvatting dat de minister niet opgewassen was tegen zijn taak. Er zijn aanwijzingen dat mede om die reden beide staatssecretarissen werden aangesteld. Gedurende 1950 slonk het vertrouwen in de minister nog verder. Zijn zwakke positie in het kabinet, zijn onvermogen de organisatorische problemen te overwinnen, zijn aarzelend genomen besluiten die vervolgens werden ingetrokken, deden de roep om vervanging groeien. Hier was echter één groot bezwaar tegen: de CHU kon geen vervanger voor Oorlog en Marine leveren en door iemand van een andere signatuur te benoemen zou de brede basis van het kabinet aangetast worden. Vooral de fractieleiders van de KVP, C.P.M. Romme, en de VVD, P.J. Oud, vonden dat bezwaarlijk. Afwachten was daarom het devies en in deze situatie kon Drees het zich niet veroorloven dat de staatssecretaris openlijk het beleid van zijn minister zou desavoueren door af te treden. Een tweede reden zou kunnen zijn dat Drees ervoor is teruggeschrokken om zich naast de problemen bij de opbouw van de landmacht ook een crisis in het marinebeleid te veroorzaken. In beide gevallen dient meegewogen te worden dat Moorman met zijn portefeuille zwaaide in de week vóór het belangrijke defensie-debat in de Tweede Kamer. De marineknoop kon, zoals Drees in de ministerraad opperde, ook later nog worden doorgehakt.⁶² Of dat nog zo gemakkelijk zou zijn

⁶⁰ ARA, Papieren van C.P.M. Romme, inv. nr. 2.21.144, doosnr. 40, Moorman aan Romme, 7 sept. 1950.

⁶¹ Archief ministerie van Defensie, Notulen Defensiecommissie, 7 sept. 1950. Dat over de zinsnede geen overleg gepleegd was met de staatssecretaris van Marine werd verklaard door 'de grote snelheid waarmee de memorie van antwoord is opgemaakt. (...) Wellicht was de reactie dan enigszins gewijzigd', aldus een later toegevoegde (!) alinea bij de notulen.

⁶² ARA, Notulen MR, doosnr. 394, 13 nov. 1950.

geweest, is de vraag. Moorman concludeerde in elk geval uit de affaire 'dat mijn positie binnen het kabinet er bepaald niet zwakker door geworden is.'⁶³

Na het voor hem slecht verlopen Kamerdebat medio september, was Schokkings positie werkelijk onhoudbaar geworden. Alle politieke bezwaren ten spijt, werd hij op 16 oktober opgevolgd door de partijloze H.L. s' Jacob. Onder de nieuwe bewindsman lijkt Moorman zijn centrale positie in het marinebeleid te hebben behouden.⁶⁴ Nadat Fockema Andreae in november 1950 om persoonlijke redenen was teruggetreden, werd Moorman tevens staatssecretaris van Oorlog.

De crisis rond de marine was echter nog niet voorbij. De vlootbouw werd in oktober en november wederom in het kabinet aan de orde gesteld toen bleek dat de NAVO niet bereid was de marine-uitgaven te tellen bij de Nederlandse bondgenootschappelijke bijdrage.⁶⁵ Medio november 1950 slaagden de Nederlandse onderhandelaars in de militaire en civiele NAVO-top er evenwel in de marine 'geaccepteerd' te krijgen. Hoe zij daarin geslaagd zijn was in het kader van het onderzoek voor dit opstel niet te achterhalen. Interessant is de vraag welke prijs Nederland heeft moeten betalen voor het 'gedogen' van de Koninklijke Marine door de NAVO. Verondersteld zou kunnen worden dat een zeer strikte naleving van de taken voor land- en luchtmacht daartoe behoort heeft.⁶⁶ Vanaf half november werd in elk geval in het kabinet niet meer gerept over de financiële lasten van de marine. Alle aandacht was gericht op de bepaling van de omvang van de door de VS geeiste verhoging van de defensie-inspanning naar aanleiding van de Korea-oorlog. Begin 1951 besloot het kabinet de defensie-uitgaven te verhogen tot anderhalf miljard per jaar, voor een periode van vier jaar. Na dat besluit was de directe noodzaak verdwenen om te bezuinigen op een van de drie krijgsmachtonderdelen ten behoeve van beide andere. In de begroting voor 1951 was de toekomst van de marine veiliggesteld. Hoewel de ministerraadsstukken hierover geen uitsluitsel geven, was er eind 1950 in de pers reeds sprake van dat er voortaan een *vaste* verdeelsleutel in het defensiebudget gehanteerd zou worden. Die zou voorlopig bepaald zijn op eenderde voor de marine en tweederde voor oorlog (dat wil zeggen: inclusief

⁶³ ARA, Papieren Romme, doosnr. 40, Moorman aan Romme, 7 sept. 1950.

⁶⁴ Begin 1951 was de marine prominent aanwezig in de defensietop. Niet alleen was Moorman tevens staatssecretaris van Oorlog geworden, in februari volgde Van Holthe Kruls op als voorzitter van het Comité Chefs van Staven. Tenslotte werd een van de belangrijkste posten op het ministerie van Oorlog, de functie van Directeur der Administratieve Diensten, bekleed door een marineman, kapitein-luitenant-ter-zee S.D. Duyverman.

⁶⁵ ARA, Notulen MR, doosnr. 394, 16 okt. en 13 nov. 1950.

⁶⁶ Opmerkelijk is dat de voor de NAVO gevergd bijdrage in land- en luchtmacht strijdkrachten nauwelijks verschilde van hetgeen aan België werd gevraagd, terwijl dat land - qua welvaart en bevolkingsomvang vergelijkbaar met Nederland - géén omvangrijke marine bezat!

de luchstrijdkrachten)⁶⁷, om later een vaste vorm te krijgen in de verhouding 1:4 - de tot in 1989 gehanteerde verdeelsleutel!⁶⁸

In feite functioneerde Moorman als hoofd van het departement van Marine. Hij slaagde er echter niet in medeverantwoordelijkheid te krijgen voor de begroting van het departement. Die uitbreiding van zijn bevoegdheden werd in augustus 1950 door Schokking voorgesteld in de ministerraad. De raad was evenwel van mening dat dit te ver zou gaan: staatssecretarissen droegen immers geen verantwoordelijkheid voor het kabinetsbeleid. Moormans stelling dat de situatie bij Marine anders was dan bij andere departementen, deed daar niets aan af. Ondertekening van een wetsontwerp op het specifieke terrein van de staatssecretaris was mogelijk, doch de verantwoordelijkheid voor een geheel departement was dat niet.⁶⁹

Geconcludeerd kan worden dat Moorman zich in het kabinet danig heeft geweerd. Vaak stond hij alleen in zijn verdediging van het marinebeleid, slechts gesteund door zijn, politiek 'aangeschoten', minister. Moorman slaagde erin de beslissing over de (drastische) bezuiniging op de vloot telkens uitgesteld te krijgen. Zijn argumenten daarvoor waren niet al te sterk en wisselden van inhoud. De grootste overwinning boekte hij nadat hij met ontslag gedreigd had: de openlijke verklaring van Schokking dat de vlootbouw niet zou lijden onder de opbouw van de beide andere delen van de krijgsmacht. De keuze waarvoor het kabinet stond was een pijnlijke. De noodzaak ervan werd herhaaldelijk en duidelijk onder woorden gebracht. Het kabinet durfde die keuze uiteindelijk niet te maken. Een belangrijk element in de overwegingen van het kabinet moet zijn geweest dat Moormans beleid op grote steun in het parlement kon rekenen. De staatssecretaris wees daar in het kabinetsberaad regelmatig op.⁷⁰ Zo maakte hij er in de gesprekken met Schokking en Drees over zijn ontslagdreiging geen geheim van dat het de katholieke fractieleider Romme geweest was, die hem aangeraden had hoog spel te spelen. De brief waarin Moorman zijn ervaringen beschreef, was gericht aan Romme en bedoeld om hem te bedanken voor zijn 'wijze raad'.⁷¹

Moorman in het parlement

⁶⁷ Inderdaad werd de begroting voor 1951 voor Oorlog aanvankelijk bepaald op 74,5 miljoen en voor marine 31,9 miljoen.

⁶⁸ 'Aan de Koninklijke Marine wordt niet getornd', *De Telegraaf*, 28 okt. 1950.

⁶⁹ ARA, Notulen MR, doosnr. 394, 21 en 28 aug. 1950.

⁷⁰ B.v. *ibidem*, 4 mei 1950.

⁷¹ Romme had die 'raad' kennelijk goed voorbereid - tot aan een concept voor de brief van Moorman aan Drees toe! (ARA, Papieren Romme, doosnr. 40, Moorman aan Romme, 7 sept. 1950)

De brief van Moorman aan Romme toonde niet alleen hoe de staatssecretaris zijn minister passeerde om de marineplannen te verdedigen, maar hij was tevens een voorbeeld van Moormans goede relatie met parlementariërs.⁷²

De krachtdadigheid van de staatssecretaris kwam in de kamerdebatten uitstekend tot zijn recht. Hij presenteerde zich - net als in de ministerraad - als begripvol voor de financiële grenzen van het defensiebeleid, maar stelde tegelijkertijd dat het door hem gepresenteerde programma een absoluut minimum was. Ook in beide Kamers maakte hij dankbaar gebruik van het prestige van de marine en van de grote behoefte aan duidelijkheid in het defensiebeleid. In september 1950 presenteerde hij zijn in het kabinet fel bevochten vlootplan. 'Dit plan (...) is scherp omlijnd; het ligt vast tot op een klinknagel of lasnaad nauwkeurig en tot op het aantal rode biezen voor de broeken der mariniers. De personeelsorganisatie met haar indeling in aantallen, kwaliteiten en rangen, met haar opleidingsapparaat en haar doorstroming, is er nauwkeurig op afgestemd. De voorbereiding der personeels-mobilisatie ervoor is gereed, zodat de mobilisatie der Koninklijke Marine binnen 48 uur haar beslag kan krijgen.'⁷³ Tussen de regels van zijn betoog lezen wij, naast de nadruk op het goed voorbereide plan, een verwijzing naar de problemen waarmee de landmacht kampte: planning, materieel, personeel en snelle mobilisatie.

Overigens weigerde Moorman de samenstelling van de vloot ter discussie te stellen. Vragen hierover van woordvoerders van KVP en PvdA wees hij resoluut van de hand. 'In de anderhalf jaar, die ik thans in de luthof der politiek ronddool, hebben de minister en ik ons ononderbroken moeten verzetten tegen de talloze suggesties en aanbevelingen, die ons werden gedaan, en de voortdurende druk, die in binnenland en vanuit het buitenland op ons werd uitgeoefend om wijziging in de plannen te brengen. Suggesties en aanbevelingen (...), die, als ik ze bij elkaar voeg, geen schip en geen vliegtuig en geen marinier onaangetast lieten.'⁷⁴

Een ander argument dat Moorman gebruikte om een discussie over de opbouw van de vloot uit de weg te gaan, was dat de Kamer het plan in het verleden reeds gesanctioneerd zou hebben. Niet alleen KVP en PvdA, maar ook VVD en CHU hadden echter in eerder jaren herhaaldelijk aangedrongen op de indiening van een vlootplan. In het verleden waren weliswaar de marinebegrotingen goedgekeurd waarin bedragen waren opgenomen voor de bouw van een aantal schepen - het parlement werd in 1950 dus niet helemaal voor een voldongen feit gesteld - maar de volksvertegenwoordiging was nimmer inzicht gegeven in de uitgaven op langere termijn. Een debat over de samenstelling van de vloot had evenmin plaatsgevonden.

⁷² In de brief tutoyeerde Moorman Romme, hetgeen zijn nauwe betrekkingen met de KVP-fractie-voorzitter nog eens onderstreept.

⁷³ *HTK* 1949-1950, p. 2498.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 2498-2499.

De vragen die Moorman gesteld werden door de defensiespecialisten van de KVP en de PvdA, J.J. Fens en J.J. Vorrink, betroffen hoofdzakelijk de veelheid van taken die de geplande vloot moest vervullen en de samenstelling van de vloot. Zij toonden aan dat de bouwplannen weliswaar financieel realistischer waren geworden, maar militair gezien een wonderlijk allegaartje vormden - een compromis, waarbij allereerst was uitgegaan van de oorspronkelijke smaldelen-gedachte, ten tweede van de reeds gekochte of in aanbouw zijnde schepen en tenslotte van de beperkte financiële ruimte. Fens en Vorrink vroegen zich af of de vele marinetaken (in de Oost en West, in de NAVO en voor de koopvaardijbescherming) niet 'teveel hooi op de vork' was. Vorrink schertste: 'Dan is het duidelijk dat wij hier als kleine zeemogendheid niet uitkomen, tenzij wij met de vijand zodanige afspraken maken, dat de wederzijdse activiteiten aldus worden getimed, dat wij de diverse taken achter elkaar en dus niet gelijktijdig behoeven te vervullen.'⁷⁵

Verder stelde Fens de vraag of de materieelsterkte toestond enige taken tegelijk te volvoeren? Kon niet beter worden uitgegaan van een groter aantal kleinere schepen? Vooral het nut van de drie grote oppervlakteschepen stond ter discussie: legden zij niet een te groot beslag op de middelen? De PvdA vroeg zich af of de kruisers wel aan alle moderne eisen voldeden. Fens suggereerde de 'Karel Doorman' op te offeren om andere onderdelen in staat te stellen hun taken volwaardig te laten uitoefenen. Bovendien twijfelde hij aan de waarde van een enkel vliegkampschip. Gegeven het feit dat een dergelijk vaartuig gemiddeld 20 à 30% uit de vaart was voor reparatie, zouden in die periodes taken niet kunnen worden uitgeoefend (en was het 'ondeelbare' smaldeel niet compleet!). Vorrink was het met Fens eens: 'Eén zo'n schip is geen schip. Twee van zulke schepen zijn onbetaalbaar.'⁷⁶

Op de achterliggende gedachte achter deze vragen, wilde Moorman, zoals gezegd, niet ingaan. Over de veelheid van taken merkte hij op: 'Ik kan slechts erkennen, dat de taken veel en veelzijdig zijn, doch moet er onmiddellijk op wijzen, dat de omvang van deze taken niet wordt bepaald door de marineleiding, doch door de aard en de omvang van onze belangen op en overzee, welke ondanks de geringe omvang van ons landje nu eenmaal zeer groot zijn.'⁷⁷ Ten aanzien van het alleenstaande vliegdekschip stelde hij 'dat wij de "Karel Doorman" niet moeten en mogen zien als één vliegkampschip, maar als een schip van de gezamenlijke Atlantische "pool" van carriers.' Dat laatste was een interessante opmerking, omdat voor het eerst min of meer werd toegegeven dat het opbouwen van een ondeelbaar smaldeel niet meer als doel werd gezien. De regering verklaarde dat de aan de uitvoering der kruisers be-

⁷⁵ Fens: *ibidem*, p. 2445; Vorrink: *ibidem*, p. 2458.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 2458.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 2498.

stede gelden verantwoord waren.⁷⁸ Intern gaf Moorman echter toe dat 'men op dit ogenblik niet meer met de bouw van deze kruisers zou moeten beginnen', terwijl tevens duidelijk was dat ze niet modern genoeg waren om verkocht te worden.⁷⁹

Waarom stemden, ondanks de omstreden waarde van de bouwplannen, alle partijen (met uitzondering van de CPN) toch voor de Marine-begroting? Door de VVD en de kleinere confessionele partijen werd niet getwijfeld aan 'de geweldige betekenis'⁸⁰ van de Koninklijke Marine. Hun instemming met de officiële taken van de vloot - in het kader van het bondgenootschap en ter bescherming van de 'maritieme belangen' overzee - was het zakelijk argument voor hun stellingname. Belangrijker lijkt echter geweest te zijn de wens de krijgsmacht niet geheel ondergeschikt te maken aan de plannen van de NAVO. Het prestige van Nederland als zeevarende mogendheid stond volgens hen op het spel en zij verdedigden dat met gloedvolle argumenten. De kritiek op de bondgenootschappelijke strategie was niet vrij van anti-Angelsaksische, en met name anti-Britse, ressentimenten. Vooral de woordvoerders van de ARP wezen er bij herhaling op dat het van oudsher een Britse politiek geweest was, om Nederland maritiem uit te schakelen.

De KVP sloot zich - niettegenstaande de kritische vragen van Fens - bij het standpunt van de VVD en de kleinere confessionele partijen aan. De steun die Romme aan Moorman gaf bij diens ontslagdreiging had al duidelijk gemaakt hoe de katholieken tegenover de marineplannen stonden. In het parlement deelden zij de grote bezorgdheid van de andere partijen dat de vloot het slachtoffer zou worden van de NAVO-plannen. In november 1950 kondigde de defensiewoordvoerder van de KVP in de Eerste Kamer, G.A.M.J. Ruys de Beerenbrouck aan dat een minister die, 'hetzij door buitenlandse invloeden, hetzij door Financiën', zou overgaan tot het inkrimpen van de marine 'door de volksvertegenwoordiging zal worden weggevaagd'.⁸¹

Ook de PvdA besloot van haar kritiek op het marinebeleid geen breekpunt te maken: de grote problemen bij de opbouw van de landmacht, onvoldoende parlementaire en internationale steun voor het idee van bondgenootschappelijke taakverdeling en wellicht ook de wens om de herinnering aan het vooroorlogs pacifisme uit te wissen, deden uiteindelijk de socialisten de marineplannen aanvaarden.

Het was dan ook voor een gewillig gehoor, dat Moorman in november 1950 in de Eerste Kamer verklaarde dat de Nederlandse regering niet zou afwijken van het standpunt 'dat verzet geboden zal worden tegen elke aandrang tot vermindering of verdwijning van de marine.' De verhouding tot de bondgenoten

⁷⁸ *HTK* 1948-1949, Bijl. A, 1000-VIII-B, Rijksbegroting voor het departement van Marine voor het dienstjaar 1949, nr. 8, MvA, p. 3.

⁷⁹ ARA, Notulen MR, doosnr. 393, 28 dec. 1949.

⁸⁰ Aldus H.A. Korthals (VVD), *HTK* 1948-1949, p. 1063.

⁸¹ *HEK* 1950-1951, p. 185.

moest er een blijven van 'een partnership (die) niet zal verwateren tot die van satelliet'.⁸² De populariteit van Moorman in het parlement was groot. Dit bleek na de ministerswisseling Schokking/s'Jacob. Zijn kordate verdediging van de marine viel bij veel kamerleden in goede aarde.⁸³ Ruys de Beerenbrouck moedigde hem aan: '(...) zet voort wat (...) (in de Tweede Kamer, *JWB*) is uiteengezet en laat U bij wijze van spreken niet opsluiten in het IJsselmeer en in de Nederlandse zeegaten!'⁸⁴ G. Vixseboxse (CHU) sprak van hem 'wiens arbeid wij reeds kennen en grotelijks waarderen'.⁸⁵ Tilanus verklaarde dat hij deze 'rustige, evenwichtige zeemansfiguur met genoeg achter de groene tafel' zag zitten.⁸⁶ H. Algra (ARP) meende dat Moorman 'een wijs beleid' voerde en was verheugd dat hij thans ook staatssecretaris van Oorlog was geworden.⁸⁷ Ook W.C. Wendelaar (VVD) verheugde zich over het aanblijven van Moorman.⁸⁸ Op 18 oktober werd van marinezijde gemeld dat Moorman (met ingang van 11 oktober bevorderd tot vice-admiraal) zou aanblijven als staatssecretaris. *De Telegraaf* van 19 oktober wist te melden dat Moorman de voorwaarde gesteld had 'dat het volledige aanbouwprogramma van de vloot gehandhaafd moest blijven wilde hij opnieuw de functie van staatssecretaris (aanvaarden). De ministerraad zou deze eis ingewilligd hebben'.⁸⁹ In de maanden daarop werden de marineplannen in het kabinet definitief veilig gesteld. In mei 1951 kon Moorman dan ook concluderen 'dat de Koninklijke Marine, zulks in tegenstelling tot de Koninklijke Landmacht, wat de grote lijnen van het beleid betreft, in politiek kalm water is gekomen'.⁹⁰

Conclusies

De grote organisatorische problemen op Oorlog deden het kabinet in 1949 terugschrikken voor de uitvoering van zijn voornemen de defensie-departementen te doen fuseren. In plaats van de samenvoeging kwam een personele

⁸² *Ibidem*, p. 217.

⁸³ Enkele dagen vóór Schokkings aftreden gaf Moorman een interview aan het ANP waarin hij zich nogmaals schrap zette voor het behoud van de vlootplannen. Namens de regering verklaarde hij dat de Nederlandse marine op de Atlantische oceaan moest blijven. ('Onze marine moet op de Atlantische oceaan blijven, dit is het standpunt der Nederlandse regering', *NRC*, 10 okt. 1950) In de pers werd naderhand een verband gelegd tussen dit interview en Schokkings aftreden. Bijvoorbeeld het *Algemeen Handelsblad* ging op de kwestie nader in. De krant oordeelde dat 'de tijdsregie bepaald ongelukkig' was geweest; het buitenland zou gevolgtrekkingen kunnen maken. ('Minister Schokking heeft ontslag aangeboden', *Algemeen Handelsblad*, 12 okt. 1950)

⁸⁴ *HEK* 1950-1951, p. 185.

⁸⁵ *Ibidem*, p.199.

⁸⁶ *HTK* 1950-1951, p. 1892.

⁸⁷ *HEK* 1950-1951, p. 188.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 193.

⁸⁹ 'Vlootbouw blijft onveranderd', *De Telegraaf*, 19 okt. 1950.

⁹⁰ *HTK* 1950-1951, p. 1921.

unie tot stand, waarbij de minister van Oorlog en Marine werd bijgestaan door twee staatssecretarissen.

De staatsrechtelijke onduidelijkheden rond het ambt van staatssecretaris, alsmede de uitgebreide taakstelling, boden de staatssecretaris van Marine de ruimte om een sterke politieke positie op te bouwen. Moorman heeft daar dankbaar gebruik van gemaakt om het marinestandpunt met kracht te verdedigen. Ook al kreeg hij dan niet de bevoegdheid de marinebegroting mede te ondertekenen, in feite was Moorman hoofd van het departement van Marine. In kabinet, Defensiecommissie en parlement verwoordde hij, min of meer zelfstandig, het marinebeleid.

Dat de Koninklijke Marine in 1948-1949 overigens niet geheel machteloos was, werd onder meer aangetoond door de aanstelling van een staatssecretaris uit eigen gelederen, met dergelijke bevoegdheden. Die benoeming kwam goed van pas. De overgrote meerderheid van de ministerraad wenste immers drastische bezuinigingen op de vloot door te voeren om de opbouw van land- en luchtmacht mogelijk te maken.

Ten opzichte van de oorspronkelijke marine-plannen toonde Moorman zich een realist: onder zijn verantwoordelijkheid werden ze aangepast aan de financiële werkelijkheid. Die plannen verdedigde hij vervolgens fervent in het kabinet. In september 1950 passeerde hij zelfs zijn minister, door met aftreden te dreigen.

In wezen waren Moormans argumenten niet sterk. Het kabinet wenste de defensieinspanning beperkt te houden tot hetgeen in de NAVO noodzakelijk werd geacht. Moorman kon niet duidelijk aantonen dat zijn plannen aan de NAVO-verlangens tegemoet kwamen. Integendeel, ze gingen veel verder. Hij slaagde er dan ook niet in de ministerraad op andere gedachten te brengen. Wél lukte het hem dat de beslissing op de marine te bezuinigen telkens werd uitgesteld - tot het moment dat ze kon worden afgesteld. Daarbij profiteerde hij vooral van de zwakke positie van Schokking en van de grote problemen bij de opbouw van de landmacht. Hoe Nederland er uiteindelijk in slaagde zijn marine-uitgaven geaccepteerd te krijgen als bijdrage aan de NAVO, moet nader worden onderzocht. Het kan echter niet anders dan dat daarvoor een forse prijs is betaald. Dat het kabinet in 1949 en 1950 de pijnlijke keuze voor prioriteiten in de opbouw van de krijgsmacht niet durfde te maken, zal mede veroorzaakt zijn door de felle oppositie die in het parlement bestond tegen een dergelijke maatregel.

In de volksvertegenwoordiging was de bezorgdheid dat teveel op de marine bezuinigd zou worden, vrijwel algemeen. Het hooghouden van de maritieme traditie van Nederland en het behoud van enige zelfstandigheid ten opzichte van de NAVO stond bij de meeste politieke partijen voorop. Van verschillende zijde werd ook opgemerkt dat de duidelijkheid in de marineplannen schril afstak bij de chaos die er op het departement van Oorlog leek te heersen. Het standvastig optreden van Moorman in het kabinet en in de pers oogstte dan ook veel lof. De populariteit van de marine in het parlement was zelfs zo groot, dat

Moorman het zich kon permitteren om vragen te negeren van de zijde van KVP en PvdA die de vinger legden op de zwakke plekken in de vlootplannen.

Met de aankondiging in maart 1951 van de hoge defensiebegroting voor 1951 en de drie daaropvolgende jaren, was de noodzaak om op de marine te bezuinigen definitief van de baan. Bovendien was op dat moment een vaste verdeelsleutel voor de drie krijgsmacht delen in de maak die de positie van de marine ook in de toekomst veilig zou stellen.

Het is een veelgehoorde stelling dat de Koninklijke Marine in het verleden zijn belangen goed heeft verdedigd door krachtige vertegenwoordigers in de Haagse politiek te laten optreden. Moorman is daar stellig een voorbeeld van. Alles bijeen mogen we vaststellen dat het optreden van Moorman als staatssecretaris voor de Koninklijke Marine het beoogde resultaat heeft opgeleverd: handhaving van de zelfstandigheid van het krijgsmachtdeel en de opbouw van althans één smaldeel. Moorman bereikte dat deels door de problemen op het bord van zijn minister te schuiven. Op een gegeven moment passeerde hij Schokking zelfs door in overleg met Romme de vertrouwenskwestie te stellen bij Drees. Wellicht had een andere personele samenstelling van de politieke leiding van defensie een andere uitkomst laten zien van het marine-debat. Hoewel, Moorman wist zich verzekerd van de sympathie van een meerderheid in de Kamer.